

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-40](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-40)

УДК 658.5

Вадим КОШОВИЙ

Вінницький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-5274-2888>
e-mail: 1im.13b.koshovyi@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ З ПОЗИЦІЙ КАТЕГОРІЇ «ПОВЕДІНКА ПІДПРИЄМСТВА»

В статті розглядаються методологічні і методичні принципи аналізування ефективності функціонування підприємств на основі категорії, критеріїв і показників поведінки. Висвітлені перспективи такого аналізу з точки зору побудови ідеального підприємства та з огляду на особливості розвитку ринкових відносин в Україні. Обґрунтовано та визначено сутність поняття «модель поведінки підприємства», здійснено типізацію моделі поведінки підприємства за визначеними критеріями.

Ключові слова: поведінка підприємства, ефективність, розвиток, аналізування, підприємство.

Vadym KOSHOVYI

Vinnitsia National Technical University

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF ANALYZING THE EFFICIENCY FROM ITEMS OF THE CATEGORY "BEHAVIOR OF THE ENTERPRISE"

The article deals with the methodological and methodical principles of the analysis of the efficiency of the functioning of enterprises based on categories, criteria and indicators of behavior. The prospects of such an analysis from the point of view of building an ideal enterprise and considering the peculiarities of the development of market relations in Ukraine are highlighted.

The essence of the concept of "enterprise behavior model" is substantiated. It was determined that the model of the efficiency of the enterprise's behavior can be built on the basis of the results of a detailed analysis of the prerequisites and factors that determine the peculiarities of the formation and manifestation of such behavior. It was established that the model of behavior as a universal category represents a certain algorithm of actions of an economic entity, which are predicted with a sufficient degree of probability, determined by the regularities of systemic relationships of cause and effect content.

The model of the enterprise's behavior was typified according to the specified criteria, namely: the criterion of organizational culture, which includes ethical criteria, and the criterion of business activity, market orientation and the nature of the economic policy implemented by the enterprise. It is substantiated that the decision and algorithm of the company's actions as a result of the implementation of the model of their behavior can be made on the basis of simulation, expert and optimization models.

It was determined that the achievement of the efficiency of the enterprise's development consists in the formation of a certain version of the enterprise's response in the coordinates of the maximum efficiency of the distribution of its resources, maintaining management control in accordance with the enterprise's development goals.

Keywords: enterprise behavior, efficiency, development, analysis, enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В сучасних умовах проблема забезпечення ефективності функціонування окремого підприємства набуває особливо значення у зв'язку із загостренням конкуренції. Дана тенденція має загальносвітовий характер, проте, на нашу думку, існують особливості розвитку в цих умовах підприємств України. Такі особливості полягають у збереженні або ж навіть посиленні впливу унікальних особливостей інституціональної природи, характерних для підприємств на пострадянському просторі. Через це загальновідомі підходи до визначення моделі ефективності підприємства не враховують, як вважаємо, всієї множини факторів впливу. Це обумовлює необхідність пошуку нових, синтезованих підходів до опису моделі підприємства, що в практичному плані означає доступ до можливості позитивного управлінського впливу на їх динаміку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відповідні принципи опису ринку, стану підприємств в динамічних умовах ринку та ефективності їх стратегій розвитку представлені у працях таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як А.Сміт, Д.Рікардо, Дж. Мілль, А.Маршал, В.Зомбарт, Р.Акофф, Ф.Емері, Д.Гібсон, Е.Чандлер, Василенко В.А., Ткаченко Т.І. [1], Талавиря О.М. [2], Войтко В.В. [3], Капленко Г.В. [4], Карачина Н. П. [5], Полторацька О. В. [6], Раца О.Б. [7], Кліпкова О.І., Козьмук Н.І., Голуб Г.Г. [8] та інші. Слід відзначити, що дане питання має глибоку ретроспективу наукових пошуків, що обумовлено його актуальністю. По суті, створення моделі ефективності підприємства є ключовим завданням всього мікроекономічного аналізу.

Формулювання цілей статті

Подібні дослідження передбачатимуть вирішення ряду питань методологічного, методичного і прикладного плану. Основною задачею статті є формулювання методологічних основ категорії «поведінка

підприємства». Прикладною основою досліджень слугували результати авторського аналізу динаміки показників машинобудівних підприємств Вінницької обл.

Виклад основного матеріалу

Як показав аналіз, найчастіше дослідження були сфокусовані у напрямку обґрунтування закономірностей стратегічного розвитку підприємств. Термін «стратегія» традиційно розглядається [1] як спосіб визначення основних довгострокових цілей організації, адаптація дій та розміщення ресурсів, необхідних для їх досягнення, або ж як встановлений набір напрямків діяльності для забезпечення поновленої прибутковості [2].

Основне наше зауваження до такої постановки питання полягає у тому, що стратегічний аналіз не дає відповіді, що саме обумовлює вибір такої траєкторії. Конкретним проявом неповної відповідності існуючої теоретичної бази мікроекономічного аналізу є те, що традиційні постулати не можуть пояснити закономірностей динаміки українських підприємств впродовж всього періоду ринкових трансформацій (прикладний опис такої динаміки в даній статті не розглядається). Переконані, що такий вибір є наслідком прояву фундаментальних закономірностей поведінки підприємства як організації та унікального у кожному разі соціально-економічного інституту. Звідси обґрунтування ефективності підприємства повинно враховувати закономірності та механізми такої поведінки, тобто набуває принципово нових можливостей. Таким чином аналітичні підходи до висвітлення закономірностей розвитку підприємств повинні ґрунтуватися і на використанні категорії «поведінка підприємства».

Слід відзначити, що така постановка питання є відносно новою для економічних досліджень. Звертаємо увагу на праці Войтко В.В., де поняття «поведінка організації» розглядається з позицій міждисциплінарного підходу моделювання діагностики поведінки колективу організації у взаємовідносинах з керівником [3]; на нашу думку, означений аспект є важливим, але не єдиним. Найбільш чіткої методологічного опису категорії «поведінка підприємств» представлено у роботах Капленко Г.В., де заслуговують на увагу класифікації типів такої поведінки, а сама категорія визначається як стратегічно визначений напрям взаємопов'язаних, цілеспрямованих тактичних дій, методів та способів реакцій на непередбачуваний розвиток подій і зростаючу конкуренцію з метою забезпечення реалізації конкретно визначених цілей і місії підприємства в обраній сфері діяльності [4]. Наші зауваження до останнього визначення полягають у тому, що такий підхід по суті наближається до змістовного трактування терміну «стратегія підприємства». Між тим поведінка підприємства та його стратегія – різні поняття. Значення категорії «поведінка підприємства» обумовлена тим, що модель поведінки визначає потенційні можливості для формування спектру стратегічних альтернатив, і – головне – по-суті визначає вибір єдиної (або дуже обмеженої) з цих альтернатив за будь-якої зміни умов, тобто стратегія – закономірний прояв моделі поведінки. Звідси термін «поведінка підприємства» охоплює більш широку понятійну субстанцію, яка включає, наприклад, і питання закономірностей тактичних дій підприємства. Звідси стратегія підприємства – це реальний прояв окремого типу поведінки останнього.

За результатами проведеного аналізування щодо динаміки впродовж 2010-2021 рр. основних економіко-господарських показників машинобудівних підприємств Вінницької обл. були отримані схожі тенденції. Узагальненням останніх є висновок про різке посилення диференціації підприємств, коли частина з них, за в цілому співставимих вихідних умов, трансформувалася у групу лідерів, а інша – аутсайдерів; при цьому фактор відмінностей щодо вихідного потенціалу практично не мав наслідків на кінцевий результат. Пояснити таку динаміку з точки зору конкуренції було б спрощеним уявленням; за нашими даними, на це вплинули ряд факторів, таких як різна ефективність корпоративного управління, управління якістю, політики управління персоналом і т.д., тобто набору факторів внутрішньоорганізаційного, культурного змісту. Водночас характер розвитку підприємств визначався і макроекономічними факторами: змістом макроекономічної політики у державі, політичним фоном суспільних трансформацій у період побудови ринкової економіки, циклічністю кризових явищ в економіці і т.д. Проте такі фонові умови були однаковими або практично однаковими для підприємств, принаймні в межах окремих галузей. Вважаємо, що основними все ж таки є внутрішні фактори, які визначили різний характер розвитку підприємств.

Вважаємо, що модель ефективності поведінки підприємства може бути побудованою на основі результатів детального аналізу передумов і факторів, які визначають особливості формування і прояву такої поведінки. За нашим визначенням, модель поведінки як універсальна категорія представляє собою певний алгоритм дій економічного суб'єкту, які прогноуються з достатньою мірою вірогідності, обумовлені закономірностями системних зв'язків причинно-наслідкового змісту.

Модель поведінки підприємства – це прогнозовані і передбачувані дії організації у відповідь на сигнали соціоекономічного та політичного ландшафту, обумовлені складним комплексом взаємодії внутрішніх підсистем та зовнішнього середовища [5, 6]. Основний зміст процесу моделювання поведінки підприємства полягає у досягненні адекватного рівня прогнозування дій підприємства у відповідь на зовнішні та внутрішні зміни, діагностування природи таких дій та визначенні механізму управління ними з точки зору науково обґрунтованих критеріїв і показників можливості досягнення більш вигідного стану. Такий стан визначається з точки зору різних пріоритетів, насамперед самого підприємства як сукупності

внутрішніх елементів та підсистем, а також з врахуванням елементів зовнішнього середовища, наприклад, суспільних інтересів. Таким чином, у своїй основі поведінка пов'язана із ситуацією та вибором варіанту дій, що зумовлює універсальність ряду аспектів у відповідних діях підприємств. Звідси поведінка є комбінацією із запланованих (або ж передбачуваних з огляду на специфіку типу кожної окремої моделі) дій, які є закономірними, а також швидких рішень з адаптації до змін з огляду на будь-які пріоритетні цілі.

В самому загальному вигляді модель поведінки підприємства характеризується такими аспектами, як реагування у сфері політики управління персоналом, організаційного вдосконалення, оптимізації виробничих та соціальних функцій підприємства, управління капіталом (активами) підприємства і т.д. [7]. Відповідно в економічній теорії представлено різні підходи щодо визначення репрезентативного підприємства: як механістичної моделі конструкції, соціальної моделі, ієрархічної ринкової системи, суспільної організації, інституціонального комплексу і т.д. При цьому слід розуміти, що, не зважаючи на різні типи ефективності моделей поведінки підприємств, в основі їх полягають універсальні механізми, що обумовлюють характер внутрішньо системних зв'язків і перелік факторів впливу тощо. Іншими словами, за будь-якого підходу модель поведінки підприємства здатна висвітлити закономірності як внутрішньоорганізаційного функціонування, так і його наслідків. В науковому плані питання полягає в обґрунтування позитивного управлінського впливу на характер прояву поведінки підприємства, що визначатиме ефективність його функціонування.

Опис (типізація) моделі поведінки підприємства може бути здійснений у відповідних координатах за принципово двома групами критеріїв, а саме:

- критерії організаційної культури, що включають і етичні критерії, де показниками можуть слугувати, зокрема, мотивованість працівників загалом та окремих груп учасників виробничих (корпоративних відносин), ступінь балансу інтересів окремих груп учасників корпоративних відносин, рівень управління, соціальної орієнтованості організації, її імідж і т.д.;

- критерії ділової активності, ринкової орієнтації та характеру здійснюваної підприємством економічної політики (стратегічною орієнтацією на вимоги ринку чи відсутністю таких, пасивністю дій чи активною політикою на випередження змін або ж їх стимулювання, за відповідністю до основних функцій підприємства як типу організації і т.д.).

Моделювання ефективності поведінки підприємства ґрунтується на виборі оптимального варіанту з багатоваріантної множини альтернативних шляхів розвитку підприємства. Такі альтернативи представляють собою різні варіанти ділової активності, що включають в себе показники як виробничо-господарської діяльності, так і широкого переліку показників соціально-економічного змісту. Вирішення цієї задачі полягає, як вважається [8], у визначенні того варіанту ділової активності впродовж прогнозованого періоду, який буде адекватним щодо ринкових умов і забезпечуватиме максимальну ефективність; при цьому концептуально моделювання поведінки може бути здійсненим через взаємозв'язок із стратегічними цілями підприємства.

З огляду на проблемно-орієнтований характер моделей поведінки підприємства, рішення та алгоритм дій як наслідок реалізації моделі поведінки можуть прийматися на основі імітаційних, експертних та оптимізаційних моделей. Економічний зміст задачі (як найефективнішої реалізації таких моделей) полягає у визначенні певного варіанту реакції підприємства у координатах максимальної ефективності розподілу його ресурсів, утриманні управлінського контролю та з точки зору відповідності при цьому щодо цілей розвитку підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Опис сучасного підприємства як складної соціоекономічної системи, що в основі своїй ґрунтується на закономірностях певного набору прогнозованих дій, може бути здійсненим у координатах висвітлення окремих типів моделей поведінки підприємства. Характер розвитку вітчизняних підприємств (за період ринкових трансформацій в Україні впродовж 2010-2021 рр.) обумовлювався окремим типом поведінки. В основі таких типів поведінки полягав цілий комплекс чинників економічного, організаційного, культурно-етичного змісту, унікальних для кожного підприємства. Прикладне значення даних результатів полягає у можливості використання методологічного і методичного змісту категорії «поведінка підприємства» про формування більш ефективної економічної політики і стратегій розвитку окремого підприємства, пристосуванні його реальних можливостей до умов середовища функціонування, формування управлінської моделі активного цілеспрямованого впливу на діяльність підприємства з огляду на потенційні можливості та ризики.

Література

1. Василенко В.А., Ткаченко Т.І. Стратегічне управління : навч. посібник. К. : Вид-во ЦУЛ, 2003. 396 с.
2. Талавиря О.М. Аспекти розробки економічної стратегії розвитку підприємств. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. Випуск 1 (47). Т.2. С. 335-339.

3. Войтко В.В. Методичні підходи до аналізу стиля та факторів поведінки організації. *Вісник ХНУ. Серія: «Економічні науки»*. 2002. №575. С.203-207.
4. Капленко Г.В. Формування економічної поведінки підприємств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01. Ін-т регіональних досліджень НАНУ. Львів, 2005. 22 с.
5. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління: монографія. Вінниця: Книга-Вега, 2010. 416 с.
6. Полторацька О. В. Формування економічної поведінки як частина стратегічного управління промисловими підприємствами. *Ефективна економіка*. 2017. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5442>
7. Раца О.Б. Методичні аспекти дослідження середовища при формуванні економічної поведінки підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Випуск 6. С. 992-996.
8. Кліпкова О.І., Козьмук Н.І., Голуб Г.Г. Вплив глобалізації та невизначеності економічного середовища на модель поведінки підприємства. *Вісник університету банківської справи*. 2021. №1 (40). С. 50-57.

References

1. Vasylenko, V.A. and Tkachenko, T.I. (2003), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management], Kyiv, Ukraine.
2. Talaviryia, O.M. (2016), "Aspects of developing an economic strategy for the development of enterprises", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya Ekonomika*, vol. 1 (47), pp. 335-339.
3. Voytko, V.V. (2002), "Methodical approaches to the analysis of the style and factors of organizational behavior", *Visnyk KhNU. Seriya: «Ekonomiczni nauky»*, vol.575, pp.203-207.
4. Kaplenko, G.V. (2005), "Formation of economic behavior of enterprises", Ph.D. Thesis, Economy, organization and management of enterprises, Institute of Regional Studies of the National Academy of Sciences, Lviv, Ukraine.
5. Karachyna N.P. (2010), "*Ekonomiczna povedinka mashynobudivnykh pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya, praktyka upravlinnya*", [Economic behavior of machine-building enterprises: the theory, methodology, practice management], Knyha-Veha, Vinnytsya, Ukraine.
6. Poltoratska, O.V. (2017), "Formation of economic behavior as part of strategic management of industrial enterprises", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5442>
7. Ratz, O.B. (2015), "Methodological aspects of the study of the environment in the formation of the economic behavior of the enterprise", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, no.6, pp. 992-996.
8. Klipkova, O.I. Kozmuk, N.I. and Golub, A.G. (2021), "Impact of globalization and uncertainty of the economic environment on the model of enterprise behavior", *Visnyk universytetu bankiv's'koj spravy*, vol. 1(40), pp. 50-57.